

SVENSKA
FORNMINNESFÖRENINGENS
TIDSKRIFT.

SJUNDE BANDET.

1:a häftet.

INNEHÅLL:

	Sid.
Svenska Fornminnesföreningens åttonde allmänna möte, i Linköping den 18—20 augusti 1887	1.
GUSTAFSON, GABRIEL, En ny gånggrift i Bohuslän, undersökt och beskrifven. Med 4 fig.	23.
NORDIN, FREDRIK, Fornlemningar i Vestkinde socken på Gotland, på Kongl. Vitterhets Historie och Antiquitets Akademiens bekostnad undersökta år 1885	33.
BRATE, ERIK, Runskriftens uppkomst och utveckling i Norden enligt senaste undersökningar	50.
BRATE, ERIK, En gotländsk dopfunt i en kyrka på Bornholm	62.
HILDEBRAND, HANS, Vreta kloster. (Efter ett föredrag vid Svenska Fornminnesföreningens allmänna möte den 19 augusti 1887.) Med 1 fig.	68.
EICHHORN, C., Linköpings domkyrkas byggnadshistoria. Kort öfversigt. (Efter ett föredrag vid Svenska Fornminnesföreningens allmänna möte i Linköping den 20 augusti 1887.) Med 5 fig.	75.

Runskriftens uppkomst och utveckling i Norden enligt senaste undersökningar.

Af

Erik Brate.

LUDV. F. A. WIMMER. *Die Runenschrift*. Vom Verfasser umgearbeitete und vermehrte Ausgabe mit 3 Tafeln und Abbildungen im Texte, aus dem dänischen übersetzt von Dr F. Holthausen. Berlin, Weidmannsche Buchhandlung, 1887.

Den första upplagan af detta arbete *Runskriftens oprindelse og udvikling i Norden* är intagen i *Årböcker för nordisk oldkyndighet og historie* 1874 och finnes äfven separat. Den nya upplagan har kunnat tillgodogöra sig de fynd, som sedan dess kommit i dagen, och de resultat, som forskningen sedan dess vunnit, hvarigenom de åsigter, som författaren i den förra upplagan uttalade, dels bekräftats, dels beriktigats. Det har därför syntts lämpligt att på grundvalen af den nya upplagan lemna en kortfattad redogörelse för hithörande frågor, helst som tidskriftens läsare i d:r O. Montelius' uppsats *Runornas ålder i Norden* gjort bekantskap med en specialundersökning på detta område.

Af den nordiska runraden eller runalfabetet finnas trenne hufvudformer, skilda i anseende till runornas antal, form, ordningsföljd och ljudvärde: runraden med 24 runor, ristad på en nära Vadstena 1744 funnen brakteat (ensidigt präglad plåt) af guld:

Ƶ Ɔ Ƨ Ʀ Ƨ
f u þ a r k g w : h n i j(a) ? p R s : t b e m l' n g o d

runraden med 16 runor:

Ƶ Ɔ Ƨ Ʀ Ƨ Ƨ Ƨ Ƨ Ƨ Ƨ Ƨ Ƨ Ƨ Ƨ Ƨ Ƨ Ƨ Ƨ
f u þ a(o) r k : h n i a s : t b l m R

och de stungna runorna:

1 Ƨ 1 1 Ƶ ƶ * 1 ƶ ƶ ƶ 1 ƶ ƶ ƶ ƶ ƶ ƶ ƶ ƶ ƶ ƶ ƶ ƶ ƶ ƶ ƶ ƶ ƶ ƶ
a b d e f g h i k l m n o p r s t þ u y z æ ö

¹ ƶ är formen af runan j(a) på Vadstena-brakteaten; normalformen ƶ förekommer på Istaby-stenen.

Förhållandet mellan de båda senare hufvudformerna har länge varit bekant. De stungna runorna äro en utvidgning af runraden med 16 tecken, grundad på behovet af en noggrannare ljudbeteckning. Genom kristendomen blefvo nordborna bekanta med latinska alfabetet, och dettas fullkomligare ljudbeteckning visade dem tydligare ofullkomligheten af den inhemska runraden och tjänade som förebild vid utvidgningen af densamma.

Deremot var förhållandet mellan runraden med 24 runor och den med 16 länge oklart. Då det syntes otänkbart, att man kunnat försämra en god ljudbeteckning derhän, att ljud, som förut egt hvar sitt tecken, fingo nöja sig med ett gemensamt, antog man, att af de båda runraderna den med 16 tecken vore den äldre och den andra en utveckling däraf. Förekomsten af dem båda i Norden förklarades så, att runraden med 24 runor vore götastammens gamla skrift, som i följd af svearnes politiska öfvervigt fått vika för runraden med 16 runor, hvilken denna stam bevarat i dess ursprungliga renhet.

Att tvärtom runraden med 24 runor är källan för den med 16, uppvisas utförligt i Wimmers arbete, och vi kunna således kalla den förra den *äldre* runraden, den senare den *yngre*.

Wimmer har vidare ådagalagt, att denna äldre runrad blott föga skiljer sig från de äldsta runformer, som man kan förutsätta hos germanerna.

Att bruket af runskrift varit gemensamt för alla germanska folk, framgår nämligen af flera omständigheter. Föremål med inskrifter i runor hafva hittats i olika land, som utgjort forna boplatser för germanska folk, och språkformen eller innehållet i dessa inskrifter gifver stundom fullkomlig visshet om, att inskriften tillhör det ifrågavarande folkets fornspråk. Namnen på bokstäfverna i det alfabet, som biskop Wulfila uppgjorde åt goterna, finnas bevarade och visa sig vara de gamla runenamnen. Om runornas bruk i Frankrike och Tyskland finnes en uppgift från slutet af 500-talet af biskop Venantius Fortunatus i Poitiers. Ett spanne, hvarpå en ålderdomlig runrad är ristad, har upptagits ur en graf vid Charnay i Bourgogne. Den i England brukliga runraden är ristad på ett i Themsens funnet kort svärd, och i detta land finnas många runinskrifter på minnesvårdar och andra föremål, hvarjemte åtskilliga handskrifter meddela de engelska runorna. Genom att jämföra runorna i alla dessa inskrifter från

olika germanska folk kan man med stor visshet sluta sig till, huru den ursprungligare runrad, som legat till grund för dem alla, varit beskaffad.

Det är gifvet, att en undersökning om runornas ursprung måste utgå från deras äldsta form, och genom att lägga runraden med 24 tecken till grund för undersökningen har Wimmer undvikit den klippa, på hvilken hans föregångare strandat, hvilka tagit runraden med 16 runor till utgångspunkt.

Redan en flyktig betraktelse af runformerna för tanken till de sydeuropeiska alfabeten, det latinska och det grekiska. De flesta, som förut sökt förklara runornas uppkomst, hafva ock antagit dem bildade efter ettdera af dessa alfabet eller efter båda, eller hafva de i de semitiska alfabeten, det hebräiska eller det feniciska, sökt runornas urformer, eller ock hafva de antagit, att runorna hade gemensamt ursprung med dessa alfabet. Blott få hafva antagit, att runorna sjelfständigt upfunnits, hvarvid deras påtagliga likhet med sydliga alfabet blir svår att förklara.

Före sin undersökning om, hvilket af de sydliga alfabeten utgör runskriftens källa, meddelar Wimmer en redogörelse för den nutida vetenskapens uppfattning af förhållandet mellan dessa alfabet. Äfven denna undersökning måste utgå från de äldsta formerna af de ifrågavarande alfabeten, och i våra dagar hafva former af dessa alfabet upptäckts, hvilkas ålderdomlighet gör det möjligt, att med fullkomlig visshet fastställa alfabetens slägttafla.

Det feniciska och äldre hebräiska alfabetet utgå från ett ursemitiskt alfabet, som ej kan hafva varit mycket olika det alfabet, som begagnas i inskriften på en pelare, som rests af den moabitiska konungen Mesa omkring 890 f. Kr.

Medan det feniciska alfabetet befann sig på samma ålderdomliga ståndpunkt, upptogs det af grekerna, till en början alldeles oförändradt med bibehållande af bokstäfvernas semitiska ordningsföljd och antal samt, så vidt möjligt var, deras namn. Ett väsentligt framsteg gjorde dock skriften i grekernas händer. Fenicierna egde ej särskilda vokaltecken; vokalen underförstods vid tecknet för den konsonant, tillsammans med hvilken vokalen bildade en stafvelse. Grekerna deremot hade tecken både för vokaler och konsonanter. Till vokaltecknen använde de tecknen för de semitiska gutturalerna *aleph*, *he*, *ajin* och *hêth*, hvilka blefvo de resp. grekiska α , ϵ , o , η . Den semitiska halfvokalen *jôd* fick betydelsen *i*,

hvaremot tecknet för den semitiska halfvokalen *wāw* klöf sig i tvenne tecken *βαῦ* eller *δίγαμμα*, med betydelsen *w*, och ett tecken för vokalen *u*, som ställes sist i alfabetet. Grekerna tillfogade ock några nya tecken efter det sista af de feniciska. Med afseende på dessa tillfogade tecken kunna de grekiska alfabeten delas i två stora grupper. Den ena gruppen, det »doriska» alfabetet, som brukas i inskrifter från Euboea, Boeotien, Phokis, Lokris, Achaia, Lakonien och de chalcidiska och achäiska kolonierna i Italien, brukar tecknet *X* i betydelsen *x* och tillfogar detta jemte *φ*, *χ* i slutet af alfabetet. Den andra gruppen har samma form och ordningsföljd af dessa tecken som det vanliga grekiska alfabetet. Öfriga skiljaktigheter mellan grupperna förbigår jag.

Italiens gamla alfabet härstamma alla från det doriska alfabetet, som ju brukades i de chalcidiska och achäiska kolonierna i Italien. De italienska alfabeten delas i sin ordning i två grupper: det latinska och det i Falerii brukliga å ena sidan och å den andra det vanliga etruskiska, det nordetruskiska (i inskrifter från norra Italien och Rhætien), det umbriska och det oskiska alfabetet. Af skiljaktigheterna mellan dessa grupper må nämnas, att den förra brukar det grekiska digamma *ϝ* som tecken för *f* och därför brukar *u*-tecknet för både *u* och *v*, hvaremot den senare bildat ett nytt tecken för *f*; och att den förra har *R* som tecken för *r*-ljudet, hvaremot den senare bibehållet det till grekiska *Ρ* svarande tecknet.

Det äldre latinska alfabetet hade 21 bokstäfver, bland hvilka en äldre form af *z* intog den sjunde platsen. Sedermera kommer detta *z* ur bruk och *k* får en inskränkt användning. Som tecken för *k*-ljudet användes det ursprungliga *g*-tecknet *C*. Detta betydde derefter länge både *k* och *g*, men brukades slutligen blott i betydelsen *k*, hvaremot ett nytt tecken *G* bildades för att uttrycka *g*-ljudet. Tvenne nya bokstäfver upptogs från grekiskan *γ* och *z* i dessas nuvarande form *Y*, *Z*. Dessa ändringar voro genomförda på Ciceros tid.

Om runorna härstammade från ett äldre alfabet än det latinska eller grekiska, måste detta vara det feniciska eller det ännu äldre fornsemitiska, hvares former väsentligen sammanfölo med de moabitiska bokstafsformerna på Mesas pelare. En flyktig blick visar emellertid runornas större slägtskap med de klassiska folkens alfabet. Runraden har vokaltecken, till formen beslägtade med dem i dessa alfabet, och det är omöjligt att antaga, att runraden sjelf-

ständigt kunnat falla på att till vokaltecken ombilda samma semitiska gutturaltecken som de klassiska alfabeten. Runraden måste alltså utgå från något af dessa eller deras afläggare.

Några runformer hänvisa genast på det latinska alfabetet som runradens upphof. Runan Ψ är lat. F och har betydelsen *f*, hvar emot de grekiska och alla öfriga italiska alfabet (utom det i Falerii, hvars inflytande på runskriften framför det latinska af historiska skäl är uteslutet) brukade samma tecken i betydelsen *w*. Runan $\llcorner$ är lat. C, hvilket tecken i de grekiska och i öfriga italiska alfabet betydde *g*. Runan $\mathcal{R}$ *r* visar den lat. formen R, i motsats mot de öfriga italiska alfabetens motsvarighet till grekiskt ρ .

Med latinska alfabetet visa ytterligare många runor en påtaglig likhet. Runorna $\mathcal{B}$, $\mathcal{H}$, $\mathcal{I}$, $\mathcal{S}$ äro tydligen lat. B, H, I, S. Den olikhet, som förefinnes mellan runorna och de latinska bokstäfverna, förklaras till en stor del af sättet för runornas anbringande. Runorna ristades nämligen på långa käppar eller tunna träskifvor. Dertill äro raka linier, vinkelräta mot ådrorna i träet, lämpligast; böjda linier äro svåra att rista och vågräta blifva otydliga, enär de sammanfalla med ådrorna i träet. Enligt dessa förutsättningar framgå vidare runorna $\mathcal{D}$, $\mathcal{T}$, $\mathcal{A}$ ur lat. D, T, A. Runan $\mathcal{M}$ *e* har antingen framgått af lat. E, som vridits, så att de vågräta strecken kommit lodrätt, eller af en annan latinsk *e*-form $\mathcal{H}$, hvars två lodrätta parallela streck sammanbundits af en brutna linie. Lat. L, U hafva för att bekvämare kunna ristas stupats till runorna $\mathcal{L}$, $\mathcal{U}$. Vissa runor afvika från den närmaste motsvarigheten till de latinska bokstafsformerna för att ej förvexlas med andra runor. Lat. M blef runan $\mathcal{M}$ med de brutna linierna utdragna till de lodrätta för att skiljas från runan $\mathcal{M}$ *e*. I lat. N sammanslogos de båda lodrätta strecken till ett i runan $\mathcal{N}$, $\mathcal{N}$ på grund af bokstafvens likhet med runan $\mathcal{H}$ *h*. Lat. O fick i runraden formen $\mathcal{O}$, emedan den rhombiska form, som närmast motsvarat den runda latinska bokstafven, var alltför lika med runan $\mathcal{O}$ *ng*.

De latinska förebilderna till runorna $\mathcal{P}$, $\mathcal{L}$, $\mathcal{V}$ och $\mathcal{I}$ ligga ej så nära till hands. Runan $\mathcal{P}$ *w* härleder Wimmer nu från lat. Q, i förbindelse med hvilket *v* i latinet hade ett uttal, som motsvarade uttalet af det germanska *w*. Runan $\mathcal{L}$ *j* återföres på det lat. G, som i vissa ställningar tidigt uttalades som *j*. Runan $\mathcal{V}$ betecknar i äldre tid ett klingande *s*-ljud som i franska *rose*, men i de nordiska språken sedermera ett *r*-ljud, som var skildt från det med

runan **R** *r* uttryckta och som af nutida forskare brukar återgifvas med *R*. Denna runa härleder Wimmer från lat. *Z* och runan **1**, hvars ursprungliga betydelse ej är säker, från lat. *Y*. Lat. *P* har ock, enligt Wimmer, gifvit upphof åt en runa, hvaraf senare utvecklingsformer finnas i runraden på Charnay-spännnet och i engelska runraden, men i nordiska runraden har **B**, runan *b*, utträngt denna typ.

De germanska språken egde ock vissa ljud, som ej funnos i latinet. Ett sådant liknade det »hårda» engelska *th*, och detta uttrycktes genom den ofvan anförda runan **D**, som uppkommit af lat. *D*. För att uttrycka det »mjuka» eng. *th*, som ock fanns i de germanska språken, nybildades runan **M** af två lat. *D* ställda mot hvarandra *DC*. På samma sätt bildades runan **X** genom dylik fördubbling af lat. *C* runan **C**: *CC* för att uttrycka ett ljud liknande det danska *g* mellan vokaler. Genom fördubbling af *C* runan **C**, i annan ställning, bildades ock en runa för ljudförbindelsen *ng* **N**. Härmed har sålunda upphofvet till alla 24 runorna i den äldre runraden blifvit påvisadt.

En jemförelse mellan den äldre och yngre runraden visar så många likheter dem emellan, att de alldeles ovedersägligt stå i nära sammanhang med hvarandra. Båda runraderna öfverensstämma i formen på många runor, i runornas ordningsföljd i det stora hela, i afseende på runornas nam, hvilkas former vi känna för den yngre runraden och med temlig säkerhet kunna uppkonstruera för den äldre på grund af de gotiska bokstafsnamnen och de fornengelska namnen på runorna, samt slutligen i runornas indelning i tre afdelningar, »ätter».

Etymologien af sjelfva ordet »ätt», isl. *étt*, i betydelsen »afdelning af runraden» synes mig för öfrigt kunna gifva ett nytt bevis för den yngre runradens härstamning från den äldre. Hittills har ordet uppfattats som identiskt med isl. *étt* »ätt, slägt», och att runradens afdelningar jemfördes med »ätter, slägter», var ej i och för sig egnadt att ingifva någon misstanke mot riktigheten af denna uppfattning. Mig synes emellertid *étt* »afdelning af runraden» böra uppfattas som en afledning af räkneordet isl. *átta* »åtta», betydande »antal af 8», hvilket antal runor just hvarje afdelning af den äldre runraden innehöll. Dylik betydelse hafva nämligen feminina substantiv, afleda af räkneorden genom ändelsen *-t*, *-d*, hvilka böjas som *i*-stammen *sótt*, t. ex. *fímt* »antal af 5», *sjaund*

»tidrymd af 7 dagar», *niund* »antal af 9», *tiund* »tionde», *tylft* »tolft», *tvitugt*, *þritugt* »antal af 20, 30» (Wimmer, Fornnord. form-lära s. 102). Den indoeuropeiska formen af afledningssuffixet i dessa ord är *ti*, hvilket suffix framträder i lat. gen. sg. *men-ti-s*, *gen-ti-s* af *mens*, *gens* (se Kluge, Nominale stambildungslehre der altgerm. dialecte, Halle 1886, § 131, b). Stammen i räkneordet »åtta» är urgerm. **aht-*, jfr got. *ahtau*, fht *ahto*; den urgerm. stamformen till ifrågavarande afledning alltså **aht-ti-*, hvilken stamform regelbundet kan utveckla isl. *étt*. Visserligen skulle efter den s. k. Kögelska lagen *t-t* i **aht-ti* gifva *ss* i urgerm. tid och gifva en stamform **ahssi-*, **ahsi-*, men man får antaga, att denna form, om den någonsin lyckats göra sig gällande, försvunnit på grund af sin stora olikhet med motsvarande bildningar af öfriga räkneord och ersatts af den angifna stamformen, som var likformig med dessa bildningar. Sammaledes får man antaga, att i senare tid ordet *étt* upphört att brukas i betydelsen »antal af 8 i allmänhet» på grund af den olikhet med motsvarande bildningar af öfriga räkneord det fått genom språkutvecklingen. Ordet bibehöll sig till senaste tid blott som ett traditionellt, af samtiden oförstådt namn på runradens afdelningar, äfven sedan dessa för århundraden tillbaka upphört att bestå af åtta runor. Medan den äldre runraden på 24 runor var i bruk, var deremot »antal af åtta» som namn på dess hvardera åtta runor innehållande tre afdelningar fullt berättigadt. Detta namn, som användes om den yngre runradens afdelningar, ehuru dess användning är berättigad endast från den äldre runradens synpunkt, visar sålunda i sin mån, att den yngre runraden är en utveckling af den äldre.

Å andra sidan finnas stora skiljaktigheter mellan de båda runraderna. Ett par tecken hafva olika betydelse: *a*-runan i den äldre runraden **F** betyder i den yngre först nasaleradt *a*, såsom i franska *an*, sedan *o*; *j*-runan **H**, **R** i äldre runraden betyder i den yngre *a*. Många runor hafva i de båda runraderna olika form: runorna **V**, *****, **†**, **H**, **Ψ**, **Λ** i den yngre motsvara **<**, **H**, **H**, **S**, **M**, **Ψ** i den äldre, hvarjemte den äldre runan **F** i den yngre runraden har kändstrecken nedom stafvens topp **f**. Åtta af den äldre runradens tecken fela i den yngre, nämligen **X**, **P**, **∟**, **β(p)**, **M**, **ι**, **ϛ**, **ϛ**.

Olikheterna äro stora, men den tidrymd, inom hvilken de hafva utvecklats sig, är ansenlig, om också åldern af inskrifterna med äldre runor kan vara vansklig att bestämma. Wimmer, som

ingalunda vill göra dem för gamla, antager dem tillhöra tiden från 400 till 600 e. Kr., hvaremot det yngre runalfabetet i dess ofvan anförda form, som brukas på den stora massan af runstenar, tillhör 1000-talet. Från den långa mellantiden finnas inskrifter mera sparsamt, men dessa gifva oss ofta mellanlederna mellan det äldre och det yngre och låta oss följa utvecklingens gång. I många fall kan man uppvisa orsaken till den inträdda förändringen, i andra kan man det icke, utan måste nöja sig att fastställa facta och deras ungefärliga ordningsföljd i serien af öfriga förändringar.

En redogörelse för detaljerna i den nuvarande uppfattningen af denna utveckling torde här vara olämplig. Som ett exempel vill jag i korthet redogöra för utvecklingen af den äldre runradens **F** *a* och **H** *j*.

Runan **F** betecknade ursprungligen *a* i alla ställningar, dess urnordiska namn var sannolikt *ansuR. I detta runenamn fick *a* ett nasaleradt uttal och *n* föll bort; uttalet af det yngre runenamnet *áss* kan med fransk stafning betecknas som *ance*. På den tiden funnos nasalerade vokaler i de nordiska språken, och då under tiden ett annat tecken för *a*-ljudet utvecklats sig, inskränktes bruket af runan *áss* **F** att betyda nasaleradt *a*. Runenamnet *áss* utbyttes sedan mot det fornengelska namnet på motsvarande runa, *óss*, och dermed fick runan betydelsen *o*. Runorna hafva nämligen alltid samma betydelse som begynnelseljudet i runenamnet. Ännu ett intressant exempel härför på utvecklingen af den andra anförda runan ur äldre runraden **H** *j*. Dess urnordiska namn var *jāra*, den urnordiska formen af ordet *år*, jfr tyska *jahr*, got. *jēr*. Då *j* efter en allmänt nordisk ljudlag förföll i början af detta ord, och *jāra* alltså blef *āra*, ändrades ock runans betydelse från *j* till *a*, och det är denna runa, som i den yngre runraden har formen **†** och betydelsen först onasaleradt *a*, sedan *a* i allmänhet. Formen af denna runa i äldre runraden var **H**, äldst *j*, sedan *a*, hvilken form aflöstes af **✱**. Sedan detta skett, kunde *s*-runan **§** antaga sin yngre skapnad **H**, men *h*-runan måste bibehålla sin gamla form **H**. Först sedan *a*-runan ändrat sig från **✱** till **†**, kunde *h*-runan öfvergå från **H** till **✱**. Jag har anført detta som ett exempel på förloppet af utvecklingen från den äldre till den yngre runraden. Ansatser till utvecklingen af den äldre runraden till den yngre spåras redan i urnordisk tid i tillfälligtvis uppträdande varianter till normalformerna af den äldre runraden.

Ett motsvarande förhållande eger rum vid utvecklingen af runradens sista utvecklingsstadium under den egentliga runperioden, den stungna eller punkterade runraden. De för denna runrad karakteristiska s. k. »stungna» runorna, bildade af runor ur den vanliga runraden på 16 runor genom tillfogande af en punkt eller ett litet streck, uppträda redan i slutet af 900-talet och början af 1000-talet, omvexlande med runor utan punkter. Deras betydelse är under 1000-talet visserligen ofta densamma, som de ega uti det färdigbildade stungna runalfabetet, men ristningar finnas ock, i hvilka de stungna runorna blott utgöra grafiska varianter af de vanliga runorna. Detsamma är förhållandet med öfriga runformer, genom hvilka den stungna runraden skiljer sig från runraden på 16 runor; till formen äro de ej nya, ty de förekomma alla i inskrifter med den vanliga yngre runraden som vexelformer till den normalformen. Det nya är, att de ej vidare begagnas omvexlande med normalformen, utan fått en från denna skild betydelse; det gamla tecknet kan således sägas hafva klufvit sig i två nya.

Af runan $\dagger a$ har sålunda uppstått $\dagger a$ och $\dagger \text{æ}$, runan $\ddagger o$ har utvecklats till $\ddagger o$ och $\ddagger \text{ö}$. Den halfverade runformen har alltså fått behålla den ursprungliga betydelsen, den ursprungligare formen har behållits derjemte för att uttrycka ett med runans ursprungliga ljudvärde beslägtadt ljud.

Då intet dylikt ändamål gjorde den äldre formens bibehållande önskvärdt, har denna form bortkastats och dess halfvering bibehållits. Sålunda ersättes runan $\dagger n$ af $\dagger$ och runan $\uparrow t$ af $\uparrow$. Från denna förenklade t -runa $\uparrow$ utgår den stungna runan för d $\uparrow$.

De öfriga stungna runorna äro: $\dagger e$ bildad af $\dagger i$, $\mathcal{P} g$ af $\mathcal{P} k$, $\mathcal{B} p$ af $\mathcal{B} b$ och stundom $\mathcal{N} y$ af $\mathcal{N} u$. Det vanliga tecknet för y är dock $\mathcal{A}$, hvilken runa ursprungligen betecknade ett af klingande s uppkommit r -ljud, skildt från det genom runan $\mathcal{R}$ betecknade. Genom inverkan från fornengelska runraden hade denna runa fått namnet $y\text{r}$, hvars slutljud utgjordes af det r -ljud, som runan uttryckte. Då skilnaden mellan de båda r -ljuden ej vidare betecknades, sökte man denna runas ljudvärde liksom alla de öfrigas i begynnelseljudet af runenamnet och tillade den därför ljudvärdet y . Stundom bildas af $\mathcal{P} f$ en stungen runa för v , och ännu sällsyntare är en stungen runa för att uttrycka ett ljud, motsvarande det mjuka eng. th , bildad af $\mathcal{P}$, som i förhållande till denna skulle uttrycka blott det mot det hårda eng. th svarande ljudet. En halfverings-

form af $\mathfrak{H}$ s är ock den stungna runradens $\mathfrak{L}$ z, men härvidlag har halveringsformen fått den nya betydelsen och normalformen bibehållit den ursprungliga. Den stungna runraden har således bildats genom att vissa tillåtna varianter af de yngre runorna reglerats till sin användning. Målet för denna ombildning var, som ofvan nämnts, sträfvan att fullkomna runskriften efter det latinska alfabetets förebild.

Den stungna runraden är alltså slutpunkten af en lång utveckling, hvars förutsättningar spåras långt tillbaka. Jemförlig med bildningen af denna runrad ur den vanliga yngre är utvecklingen af vissa andra afarter af denna, hvilka uppträda långt tidigare. För utbildningen af dessa kan dock ingen annan driffjäder än sträfvan efter förenkling upptäckas.

En af dessa afarter är den på den märkliga runstenen på Röks kyrkogård i Östergötland använda runraden. Dess utmärkande runformer äro uppenbara förenklingar af de vanliga. Runan $\mathfrak{h}$ är på Rökstenen $\mathfrak{t}$, $\mathfrak{t}$ n har formen $\mathfrak{t}$, $\mathfrak{t}$ a formen $\mathfrak{t}$, runan $\mathfrak{H}$ s har förenklats till ett streck i öfre kanten af raden $\mathfrak{t}$ och $\mathfrak{A}$ R har blifvit ett streck i den nedre kanten $\mathfrak{t}$; jemte $\mathfrak{t}$ förekommer $\mathfrak{t}$, runan $\mathfrak{B}$ har blifvit $\mathfrak{t}$ och $\mathfrak{Y}$ m eller snarare en äldre form deraf $\mathfrak{P}$ har öfvergått till $\mathfrak{t}$, $\mathfrak{T}$. I hufvudsak samma runrad brukas på Kälvesten-stenen i Östergötland och i en liten grupp norska inskrifter, isynnerhet från Jäderen, samt i största delen af de nordiska runinskrifterna på ön Man i England. Nästan fullständig öfverensstämmelse med runraden på Rök-stenen visar den märkliga inskriften på en jernring, som varit anbragt i vapenhusdörren till den år 1840 nedrifna Forsa kyrka i norra Helsingland. Bistrecken till en del af dessa runor äro dock inhuggna med en trekantig stämpel och därför trekantiga.

Än mer förenklade runformer, utgångna från runformerna på Forsa-ringen, finnas i 5 inskrifter på stenar i norra Helsingland. Förenklingen har åstadkommit genom att stympa runorna på åtskilliga sätt. Emedan ingen af runorna med undantag af $\mathfrak{t}$ i fått behålla den raka stafven fullständig, kallas runorna »stafflösa». På grund af sin hemort kallas de ock helsingrunor. De stafflösa runornas runrad saknar runan $\mathfrak{a}$ ss, den fjärde runan i den vanliga runraden. Orsaken är sträfvan efter en symmetrisk anordning af runraden med sju runor på hvardera sidan af $\mathfrak{t}$ i, den enda runa, som är ostympad. För vinnande af detta mål måste en runa till

venster om | i bortkastas och valet föll på runan *áss*, som kunde umbäras, då man i runan *úr* hade ett tecken för *a*.

Afvikelserna från den vanliga runraden i Rök-stens-gruppens inskrifter, på Forsa-ringen och i inskrifterna med stafflösa runor äro att betrakta som lokala egenheter under en viss tid, sidoordnade med den vanliga runraden. Rörande denna tror sig Wimmer kunna fastställa det märkliga förhållandet, att dess småningom skeende utveckling både i äldre och yngre tid försiggår med en förunderlig likformighet öfver hela Norden. Denna likformighet är öfverraskande i betraktande af det vidsträckta området. Man skulle tvärtom vänta, att i olika trakter samtidigt finna olika stadier af runradens utveckling.

Ordningföljden mellan de inträdda förändringarna kan man ofta ungefärligen bestämma på grund af ändringarnas natur och uppvisade mellanformer. Att närmare angifva tiden för utvecklingsstadierna, är naturligtvis ytterst vanskligt, eftersom ytterst få stödjepunkter för inskrifternas datering finnas. En utgångspunkt för åldersbestämningar lemna de få historiska inskrifterna t. ex. Jellinge-stenarna, den mindre c. 930, rest af konung Gorm till drottning Tyras minne, den större c. 980, rest af Harald blåtand till minne af Gorm och Tyra, samt Dannevirke-stenen c. 1000 med namnet på Sven tjuguskägg.

Bestämningen af de föregående inskrifternas ålder måste företagas på språkliga, paleografiska och arkeologiska skäl och grundas ej blott på enskildheter, utan på inskrifternas hela karaktär, till hvilken uppskattning en genom autopsi och ständigt sysselsättning med ämnet vunnit förtrogenhet med olika tiders och tracters egendomligheter erfordras. En dylik förtrogenhet torde utom Wimmer blott få af samtida forskare ega, och endast dessa torde väl därför af Wimmer erkännas domföra i afseende på riktigheten af hans dateringar. Uppskattningen af åldersförhållandena måste enligt Wimmer i främsta rummet tillse, att tiden för den efter hand försiggångna utvecklingen af språk och skrift lagom afpassas, så att gränserna hvarken blifva för vida eller för trånga. De arkeologiska resultaten säger sig visserligen Wimmer tillmäta stor betydelse, men framhåller tillika arkeologiens oförmåga att tillräckligt noga bestämma de särskilda fyndens ålder. Arkeologernas tidsbestämningar tjena enligt hans mening språkforskaren blott som kontroll på hans sjelfständigt vunna resultat och i händelse af

meningsskiljaktighet behöfver språkforskaren ej gifva efter, om han ej af arkeologen genom viktiga grunder öfvertygas. Tiden för den mellanliggande utveckligen skulle bli för lång, om man med Engelhardt och andra satte fynden i Thorsbjergs mosse till år 250, men dem i Kragehuls mosse till år 500. Wimmer antager, att högst 100 år kunna ligga mellan dessa fynd och sluter sig därför till de arkeologer, som af rent arkeologiska skäl antaga mossfynden väsentligen samtidiga sinsemellan och med den senare tidpunkten. På grund deraf anser sig Wimmer ej kunna datera Thorsbjergs-fyndet tidigare än högst till år 400.

Det resultat, till hvilket Wimmer i denna fråga kommit, skiljer sig således icke obetydligt från det, hvilket doktor Montelius på arkeologisk väg vunnit, och som han meddelat i sin uppsats om *Runornas ålder i Norden* i närmast föregående häfte af denna tidskrift. Huru denna skiljaktighet skall kunna utjemnas, torde fortsatta forskningar uppvisa.

Det är gifvet, att åsigten om åldern af de äldsta nordiska runinskrifterna skall vara af vikt för bedömandet af runornas ålder öfverhufvud. Wimmer antager, att runraden bildats efter latinska alfabetet tidigast vid slutet af 100-talet eller början af 200-talet e. Kr. hos en af de sydligt boende germanstammarna. Huru lång tid behöfts för spridningen af kunskapen om runskriften till öfriga germanska stammar och dess framträngande till Norden, kan näppeligen beräknas.

Jag har här kunnat redogöra blott för hufvudinnehållet af prof. Wimmers bok. Som främmande för en dylik redogörelse har jag måst anse ej blott de bidrag till uppfattningen af de urnordiska inskrifterna, som finnas inströdda i boken, utan ock de i sig intressanta bilag, som närmare afhandla vissa för bevisningen behandlade ämnen.
